

Yazar Bilgileri Author(s)

Yüksek Lisans Öğrencisi
Mete GEZER

İstanbul Üniversitesi
Arap Dili ve Belagati

metegezer2@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2580-7604

Künye Bilgisi

Muhammed el-Ya'kûbî. *el-Medhal ilâ Sahîh el-Buhârî*.

İngiltere: Signatora, 2019.

290 sayfa.

ISBN: 9781913258009.

Anahtar Kelimeler / Keywords

Hadis / Hadith

Buhârî / Bukhârî

Medhal / Madkhal

Muhammed el-Ya'kûbî / Muhammad Al-Ya'qoubi

Kitap İncelemesi / Book Review

Makale Tarihleri / History of Article

Geliř Tarihi /Received

09/05/2024

Kabul Tarihi /Accepted

29/05/2024

Atıf / Citation

Gezer, Mete. "Muhammed el-Ya'kûbî'nin el-Medhal ilâ Sahîh el-Buhârî Adlı Eserinin İncelemesi". *Kitabiyat İlahiyat Araştırmaları İnceleme-Eleştiri Dergisi* 2/1 (Haziran 2024), 80-91.

Bir ilme dair giriş mahiyetindeki unsurların ele alındığı literatürü ifade eden “medhal” kavramı; okuyucuya genel bir perspektif sağlaması, konunun derinliklerine girmeden öncelikli bilgileri sunması ve analitik düşünme imkânı tanınmasından ötürü önem arz etmektedir. Bu literatüre dair yapılmış çalışmalardan birisi Suriyeli âlim Muhammed Ebü'l-Hüdâ el-Ya'kûbî tarafından kaleme alınan *el-Medhal ilâ Şahîh el-Buhârî* isimli eserdir. Eser, 2019 senesinde İstanbul Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii'nde müellifin riyasetinde tertip edilen on günlük *Sahîh-i Buhârî* semâ meclisi vesilesiyle basılmış ve Sultâniye baskısının yer aldığı bir set içerisinde istifadeye sunulmuştur. Bu semâ meclisine katılma fırsatına erişip eseri yakından inceleme imkânı bulduğumda çalışmanın Türkçe'ye tercüme edilmesinin literatüre önemli bir katkı sağlayacağına kanaat getirdim. Bununla birlikte eserin tanıtılması adına bir değerlendirme yazısı sunmanın İmam Buhârî (ö. 256/870) ve *el-Câmi'u's-Sahîh*'ine yönelik çalışmalara mütevazı bir katkı sağlayacağı ümidindeyim. Zira eser, daha önceden üzerinde durulmamış bazı noktalara dikkat çekmekte, yazma eser hazinelerinden daha önce keşfedilmemiş bilgileri açığa çıkarmakta ve mevcut verileri analiz edip değerlendirmelere tabi tutmaktadır.

Berâat-i istihlâl sanatıyla eserine başlayan müellif, mukaddime kısmında çalışmayı kaleme almasının gerekçesini iki münasebetle ilişkilendirmektedir. Bu münasebetlerin birincisi; İngiltere Manchester Ashton Merkez Camii'nde *Sahîh-i Buhârî* rivayeti üzere ikame

edilen hadis-i şerif meclisleridir. İkincisi ise; *Sahîh-i Buhârî*'nin en güvenilir baskısı olan nefis Sultâniye baskısının yeniden yayınlanması ve bu kitabın *Sahîh-i Buhârî* için bir anahtar ve rehber olmasıdır. Muhammed el-Ya'kûbî, *Sahîh-i Buhârî*'yi okuyanlara yönelik müellifin hayatı, ahvalinin bilinmesi ve kitabı okumayı kolaylaştırması hususunda bir dayanak olacak; muhtasar, akıcı ve anlaşılması kolay bir kitabın zaruri bir ihtiyaç olduğunu gözlemlediğini ifade etmektedir (s. 8-9). Nitekim eser boyunca yazarın yalın ifadelerden oluşan terkipler kullandığı, istitrat ve tatvilden kaçındığı, süslü anlatıma yer vermediği göze çarpmaktadır. Bu doğrultuda yazarın dil ve üslup açısından hedeflemiş olduğu gayeye ulaştığını ifade etmek mümkündür. Bununla birlikte mukaddime başta olmak üzere yer yer secili ifadeler kullanıp bazen de şiirlerden istişhâdda bulunmasının metni tekdüzelikten çıkardığını söyleyebiliriz.

Müellif, mukaddimede zikrettiği ihtiyaca binaen tek ciltte altı bölümü bir araya getirmiştir. Bu bölümler şunlardır: İmam Buhârî'nin Hayatı, *el-Câmi'u's-Sahîh'in* Tanıtımı, Yûnîni Nüshası ve Sultâniye Baskısı'nın Tanıtımı, Hadis Rivayet Adabı, *el-Câmi'u's-Sahîh'i* Rivayet Ettiği İsnad Sebetleri, *el-Câmi'u's-Sahîh* Hatim Duası.

Kitap; bir giriş, on iki fasıl ve iki ek bölümden oluşmaktadır. Müellif, giriş bölümünde İslam'ı kötileyen ya da dinin ikinci kaynağı olan nebevî sünnete şüphe salan taraftarlara karşı *Sahîh-i Buhârî*'yi müdafaa hususunda; sika, hafız ve mütkın olan râvilerden bir ya da iki râvi rivayet etse dahi sahih hadisle amel etmenin vacip olduğu

manasına gelen, haber-i vâhidle amel etmenin vücûbiyeti meselesini izah etmektedir. Bu doğrultuda pek çok ayet ve hadisten istidlâlde bulunan müellif, sünnetin Kur'ân ile birlikte yadsınamaz bir delil olduğunu ve bu hususta herhangi bir şüphe olmadığını beyan etmektedir. Hadislerin mütevâtir, meşhur ve haber-i vâhid olarak sübût derecelerine işaret eden müellif, sünnet kitaplarının çoğunun haber-i vâhid türündeki rivayetlerden oluştuğunu zikreder. Bununla beraber bu üç mertebenin sübût derecelerindeki ihtilafa rağmen, amel etmenin vacip olması hususunda âlimler nezdinde hiçbir ihtilafın olmadığına dikkat çeker. Haber-i vâhid ile amel etmenin birtakım şartlara mebni olduğunu ifade eden müellif, İmam Şâfiî, (ö. 204/820) İbn Abdülber en-Nemerî (ö. 463/1071) ve İmam Buhârî gibi âlimlerden nakiller yapmak suretiyle bu görüşünü desteklemektedir (s. 14-18). Atıf yaparken ricâl, tabakât ve çeşitli klasik eserlere müracaat eden müellif, modern dönemde yapılmış olan tez ve makalelerden de istifade etmiştir. Bunun yanı sıra farklı dillerdeki çalışmaları ihmal etmemiş; Prof. Dr. Mehmet Özşenel ve Arafat Aydın gibi Türk akademisyenlerin çalışmalarına da müracaat etmiştir. 150'yi aşkın eserden faydalandığını tespit ettiğimiz çalışmanın bu minvalde kaynak kullanımı açısından başarılı sayılabileceğini söylemek mümkündür.

Muhammed el-Ya'kûbî *Sahîh-i Buhârî'*ye yöneltile ithamlara delilleriyle cevap vermektedir. Eser boyunca *Sahîh-i Buhârî'*nin hadis âlimlerince güvenilirlik ve kabul derecelerinin en üst mertebesine ulaştığını dolayısıyla

Sahîh-i Buhârî ve râvîleri hakkındaki tenkitlerin kabul edilemeyeceğini savunur. Müellife göre *Sahîh-i Buhârî*'nin tamamının hata olması ihtimali, âdeten mümkün olmayıp işin hakikatinde de vaki olmamıştır. Şayet varsa da söz konusu hata âlimlerin belirlediği, öğretip ders olarak işlediği, eleştirilere cevap verdiği ve sadece yanılanlar için hata gibi gözüktüğünü açıkladıkları bir ya da iki hadistedir. Ana hatlarıyla Eş'arî, Mâtürîdî, Ehl-i hadîs; Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelilerden olan Ehl-i sünnet mezhebinin, İmam Buhârî'nin kitabına aldığı hadislerin sahih olduğuna kesin olarak inandığını izah ederken *Sahîh-i Buhârî*'deki hadislerin kabul edilmesi ve -rivayet edenleri bir ya da ikiden fazla olmasa bile- neshedilmemiş olması gibi bilinen şartlarla müçtehit nezdinde amel edilmesi gereken bir hüccet olduğuna vurgu yapmaktadır. Çünkü İmam Buhârî'nin kitabın asıl kısmında rivayette bulunduğu râviler, en yüksek zabt ve itkân mertebesinde olan sika ve âdil râvilerdir. Hanefî ve Mâlikî fıkhdaki uzmanlığıyla bilinen el-Ya'kûbî, ilgili gerekçelerden ötürü sünneti reddetmeyi Kur'ân'ı reddetmek olarak tanımlayıp *Sahîh-i Buhârî*'deki hadisleri küçümsemenin haram olduğuna dair hükmünü beyan eder (s. 16-18).

Tafsilatlı bir girişin ardından müellif, İmam Buhârî'nin hayatına dair biyografik bir bölüm açmaktadır. Bu kısımda Buhârî'nin nisbesi, doğum tarihi, anne-babası, ilim tahsili, rihleleri, hocaları, üstün zekâsı, Bağdat âlimlerinin kendisini imtihanı, Arapça bilgisi, şöhreti, öğrencileri, verrâkı, müstemlîsi, fıkıh ve itikatta mezhebi, ahlakı, Nişabur mihnesi, eserleri ve vefatına dair tafsilatlı bilgileri

zikretmektedir. Buradaki verileri *Buhârî* üzerine yazılmış diğer medhal kitaplarıyla karşılaştırdığımızda daha detaylı ve zengin bir içerik oluşturduğunu söyleyebiliriz. İkinci bölümde ise âlimlerin İmam Buhârî'ye olan övgülerine yer vermektedir. Bu doğrultuda toplamda kırk üç rivayet zikreden müellif, Buhârî'nin ta'dîl mertebelerinin en üstünde olduğuna işaret etmektedir. Üçüncü bölümü Buhârî'nin sözlerine ayırarak onun ilim ve velâyette üstünlüğüne birer delil sayılacak veciz ibarelerini zikretmiştir. Dördüncü bölümde ise *Sahîh-i Buhârî*'ye dair izahlarda bulunmaktadır. Eserin tam adına dair ihtimalleri ele alan müellif en doğru ismi lügavî ve mantıkî açıdan tespit etmeye çalışmaktadır. Ardından câmî isminin manası ve muhtevasını ele alan müellif eserin telif edilme sebeplerini ve telif edildiği zamana dair ihtimalleri değerlendirmektedir. İmam Buhârî'nin eseri telifteki üstün hassasiyetine dikkat çekmesinin ardından hadisleri eserine seçerken itibara aldığı şartları beyan etmektedir. Bununla birlikte; eserin günümüze nasıl ulaştığı, bab başlıklarında takip edilen yöntem, eserin başlangıç ve bitişine dair analizler, isnatları, hadislerin tekrarındaki hikmet, bismelenin tekrar etmesindeki sır, muallak hadisler, mütâbaat, kendisine yönelik eleştiriler, râvileri, Buhârî'nin ehl-i beyte karşı tutumu, şiirle olan ilgisi gibi meselelere dair nakiller ışığında değerlendirmeler yapmaktadır (s. 19-78). Müellifin münâzara ilminin gereklerine uygun olarak yalnızca nakil yapmakla yetinmeyip rivâyetler çerçevesinde eleştiri ve izahlarda bulunması, sunduğu verilerden çıkarımlar yaparak okuyucuya görüşünü zikretmesi, ortaya koyduğu tezi kuvvetlendirmektedir.

Bunun yanı sıra bu bölümde yapmış olduğu bazı analiz ve tespitler daha önce keşfedilmemiş bilgileri açığa çıkarmasından ötürü ilmi açıdan büyük önem arz etmektedir. Örneğin müellif, bazı tarih ve olaylardan hareketle İmam Buhârî'nin eseri kırk yılda telif ettiğini tespit etmektedir. İmam Buhârî'nin "her bir hadisi yazmadan önce mutlaka boy abdesti alarak iki rekât namaz kıldığı" şeklindeki rivayete gelen pek çok eleştiriden ötürü âlimler söz konusu itirazlara cevap sadedinde bazı tevillerde bulunmuşlardır. Bu doğrultuda müellif, burada kastedilenin Buhârî'nin her hadiste değil; yazmaya başladığı ilk celsede boy abdesti alıp namaz kıldığı olduğunu ifade eder. Eserde bazı babların başında bulunan besmelelerdeki sırrın bu olduğunu zikretmektedir. Buna göre Buhârî, hadis yazmaya başladığı celsenin başında boy abdesti alarak iki rekât namaz kılmuş ve kitabete besmele ile başlamıştır (s.79). Bu yorumuyla müellif, söz konusu eleştirileri bertaraf etmekte ve "her hadiste boy abdesti alıp iki rekât namaz kılma" meselesindeki işkâli gidermektedir.

Teorik olarak "ümmetin hata üzerinde birleşmeyeceği" prensibine dayanan icmâ ilkesi, Sahîh-i Buhârî'deki hadislerin sıhhati kapsamında İbnü's-Salâh (ö. 548/1153) gibi pek çok âlim tarafından dile getirilmiştir. Müellife göre eser üzerinde Dârekutnî'den (ö. 385/995) evvel bir icmâ gerçekleşmesinden ötürü Dârekutnî'nin yapmış olduğu eleştiriler kabule şayan değildir. Nitekim bu eleştirilere İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) gibi âlimler tarafından gerekli cevaplar verilmiştir. Bununla birlikte

Buhârî'nin eserini hocalarına sunduğunu ve herhangi makul bir eleştiri bulunmadığını, *Sahîh-i Buhârî*'ye yapılan eleştirilerin kendisini kıskanan ve düşmanlık besleyen kimselerden kaynaklandığını ileri sürerek bunu bazı sosyolojik gerekçelere dayandırır. Bu doğrultuda Buhârî'nin aleyhine devlet yöneticilerine yazılan mektuplardan ve atılan iftiraldan bahseder. Müellif, *Sahîh-i Buhârî*'ye dair bazı istatistiksel veriler de sunmaktadır. Buna göre merfû hadislerin sayısı mükerrerlerle birlikte 7397, ta'lik ve mütâbaatla birlikte ise 9082'dir. Tekrarsız bir şekilde ise toplamda 2602 merfû hadis bulunmaktadır. 1341 adet muallak, 97 kitap ve 3886 bab bulunduğunu ifade eden müellif, 42'si kadın olmak üzere toplamda 1592 râvî bulunduğuna dikkat çekmektedir. Eserde toplamda altı yüz bin kelime bulunduğu, yaklaşık otuz üç bin defa Allah lafzı, on iki bin defa da salavat lafzının geçtiğini tespit etmesi de ilgi çekicidir (s. 77-88).

Beşinci bölümde ise âlimlerin *Sahîh-i Buhârî*'ye dair övgülerini zikretmektedir. Bu meyanda toplam 16 rivayet zikrederek eserin kabule şayan olduğuna dikkat çekmektedir. Altıncı bölümde kitabın rivayetlerini ele almaktadır. Bu doğrultuda İbrâhîm b. Ma'kîl en-Nesefî, (ö.295/908) Hammâd b. Şâkir, (ö. 311/923) Ebû Talha el-Pezdevî, (ö. 329/941) Firebrî (ö. 320/932) ve öğrencilerini zikretmektedir. Firebrî rivayetinden kollara ayrılan en meşhur asıllara ve diğer mutemet nüshalara da detaylı bir şekilde işaret etmektedir. Son olarak rivayet farklılıklarının sebebine dair açıklama yapan müellif, İmam Buhârî'nin nüshasına ekleme yapmak niyetiyle bazı yerlerde

boşluklar bıraktığını, hâşiyelerde bazı noktalara bazen hadis bazen de bab olarak eklemeler yaptığını, nüshayı nakledenlerin de bu hadis ve babları eklemeye gayret etmesinden dolayı ihtilafın baş gösterdiğini açıklamaktadır. Yedinci bölümde Yûnînî nüshasına özel bir yer ayırmaktadır. İmam Yûnînî'nin (ö. 701/1302) hayatı, ilim tahsili ve öğrencilerine değinen müellif ardından nüshasına dair oldukça detaylı bir veri sunmaktadır. Nüshanın güvenilirliği, mahtût özellikleri ve en meşhur ferlerine değinmekte ve görsel vesikalarla okuyucuya zengin bir içerik sunmaktadır (s. 89-115). *Sahîh-i Buhârî*'nin zabtına ve tashihine gösterdiği özenle tanınan Yûnînî'ye dair bu kapsamlı bölüm, kanaatimizce Sultan Abdülhamid'in (ö. 1918) emriyle hazırlanan Sultâniye baskısının güvenilirliği çerçevesinde ayrıca düşünülmelidir.

Müellif sekizinci bölümde Sultâniye baskısını ele almaktadır. Bu nüshaya dair nitelikli bir veri sunan müellif, yazma eser hazinelerinden keşfettiği bilgilerle daha önce dikkat çekilmemiş noktalara değinmektedir. Öncelikle Sultâniye baskısından evvel basılan en önemli yayınları zikretmekte ve bu doğrultuda Hindistan, Bulak ve başka baskıların fiziki özelliklerine değinmektedir. Sultâniye baskısının emrini veren Sultan II. Abdülhamid Han, müşriflik yapan Gazi Ahmed Muhtar Paşa (ö. 1919), gözden geçirme ve tetkik ettikten sonra icazet veren Ezher şeyhi Allâme Hasûne Nevâvî (ö. 1924) ve Osmanlı Devleti'nde Şeyhü'l-İslam olan Allâme Muhammed Cemâlüddin Efendi (ö. 1917) başta olmak üzere; nüshaya

hizmet eden âlimler, musahhihler ve müşriflerin biyografilerini sunmaktadır Osmanlı Arşivi'nden sultanın hacibi ile Mısır temsilcisi arasında olan ve Sultâniye baskısının pek çok gizemini açığa çıkaran yazışmaları nakleden müellif, bu nüshada yer alan remizleri ve nüshanın pek çok hususiyetini yazılı ve görsel nakillerle izah etmektedir. İlgili nüshanın daha evvel detaylı olarak çalışılmamış olması bu bölümü daha da kıymetlendirmektedir. Zira müellifin yazma eserlerden keşifle vermiş olduğu bilgilerin pek çoğuna ilk defa dikkat çekilmektedir. Eserin en önemli hususiyetlerinden birisi de müellifin en muteber baskı olarak addedilen Sultâniye nüshasındaki bazı hatalara dair Muhammed b. Ali el-Mekkâvî'nin (ö.?) tashihlerine yer verip bunları lügavî açıdan değerlendirmelere tabi tutmasıdır. Müellife göre bu tashihlerin bir kısmı doğru olmakla birlikte bazıları da yersizdir. Bu gerekçeden ötürü el-Ya'kûbî, söz konusu tashih fihristini eleştirmekte bununla birlikte övgüye şayan olduğunu beyan etmektedir. Müellif, nüshadaki hatalara dair, sayfa ve satır bilgisini vererek doğru-yanlış ayrımının bulunduğu bir şema ile ilgili kısmı nihayete erdirerek nüshaya hizmet eden şahısların biyografilerine değinmektedir (s. 116-167).

Dokuzuncu bölümde Müslümanların *Sahîh-i Buhârî'*ye verdikleri öneme değinen müellif bu doğrultuda; üzerine yazılan şerhler, Ramazan aylarında yapılan Buhârî hatimleri, musibet zamanlarında yapılan kıraatler, âlimlerin bu eserin okunup okutulmasına yönelik tutkusu, *Sahîh'*i rivayet eden küçükler ve kadınlar, Buhârî okutmak

üzere tayin edilen kürsüler, Buhârî ordusu ve sultanların göstermiş olduğu ihtimam gibi farklı başlıklar açmaktadır. Onuncu bölümde ise hadis kitaplarının semâsının faydalarını zikretmektedir. Buna göre; senedin ittisâli, hıfzı kuvvetlendirmesi, hadis metninin zabt edilmesine olanak sağlaması, râvilerin isminin zabt edilmesi, ilmin artması, Hz. Peygamber'in hayatına vakıf olunması, Hz. Peygamber'e semâ boyunca çokça salât getirilmesi, itaat ve sabrı öğretmesi ve icazet elde edilmesi semâ meclislerinin faydaları arasındadır. On birinci bölümde hadis rivayet âdâbı ele alınmıştır. Edebin faziletine değinen müellif, ilim talebesinin takınması gereken hal ve tavırları, önemine işaret ederek zikretmektedir. Hadis meclisinde dikkat edilmesi gereken edepler, zabt ve tashih kuralları, muîdin sahip olması gereken vasıflar, semâ kaydı alınırken takip edilmesi gereken metoda değinen müellif semâ kaydında; semâ başlangıcı, işitenin adı, şeyhin adı, okunan kitabın adı, işittiği miktar, kaçırdığı kısımlar, semâ mekânı, kârî, semânın kaç meclis sürdüğü, semâ tarihi, katılımcılar ve şeyhin imzasının bulunması gerektiğini ifade eder. Belâğ ve tıbâk yazımı, icazet ve hadis kıraatinde lahnın hükmü meselelerine de yer veren müellif on ikinci fasıla geçerek isnatlarına değinmektedir. Müteaddit tarikle rivayette bulunan Muhammed el-Ya'kûbî, âlî ve mutemet silsilerle rivayette bulunduğu ve yaşadığı dönemin otorite isimleriyle isnad açısından birlikteliğine dikkat çekmektedir. Son olarak hicri 1422 senesinde toplayıp iki defa basılarak pek çok hatim meclisinde okunduğunu ifade ettiği *Sahîh-i Buhârî* hatim duasına yer vermiştir. Bu duada, *Sahîh-i Buhârî*'de varid olan sünnet duaları ve

önceki âlimlerin Buhârî hatimlerinde yaptıkları dualardan seçkileri zikretmiştir. Müellif, âlimler nezdinde tecrübe edilmiş meşhur hususlardan birisinin *Sahîh-i Buhârî* kıraatinin hatminde yapılan duanın kabule şayanlığı olduğunu ifade etmektedir. Eser detaylı bir fihristle hitama ermektedir (s. 190-280).

Sonuç olarak Suriyeli muhaddis ve fakih Muhammed Ebu'l-Hüdâ el-Ya'kûbî tarafından kaleme alınan "*el-Medhal ilâ Sahîh el-Buhârî*" isimli eser; İmâm Buhârî ve *Sahîh'e* yönelik verileri derli toplu ve sistematik bir şekilde sunması, rivayetleri anlaşılır bir üslupla lügat ve mantık zemininde değerlendirmelere tabi tutması, farklı dillerde yapılmış çalışmalar da dahil olmak üzere zengin bir kaynaktan beslenmesi, yazma eser kütüphanelerinden elde ettiği verileri görsellerle destekleyerek okuyucuya aktarması gibi hususiyetlerinden dolayı büyük bir kıymeti haizdir. Rivayet ve semâ meclisi adabına dair izahlarla birlikte muttasıl senetlerini zikretmesi ise hadis rivayet geleneğinin ihyası bağlamında önem arz etmektedir. Kanaatimizce eser, *Sahîh-i Buhârî*'ye dair pek çok soruya cevap vermesi açısından ilahiyat fakültelerindeki hadis metinleri derslerinde başvuru kaynağı olmaya elverişli, akademik çalışmalarda itibara almaya değer kıymetli bir çalışmadır.